

XAVIER MATILLA AYALA

Arquitecte, professor del Departament d'Urbanisme
i Ordenació del Territori, ETSAV-UPC

L'ENSENYAMENT DE L'URBANISME COM A PROCÉS GENERADOR DE CANVI

L'urbanisme està sota sospita. Els responsables polítics no el consideren una prioritat, i tendeixen a relegar-lo a una simple funció de gestió burocràtica de la ciutat, en què el paradigma que s'ha d'assolir és l'absència de conflicte. En l'agenda s'anteposen les possibles repercussions en l'opinió pública per davant d'objectius vinculats a una veritable idea de projecte urbà col·lectiu.

Socialment, hi ha el pensament estès que l'urbanisme és un dels responsables dels mals que ens afecten i se sospita d'aquest permanentment. En moments de dificultats econòmiques i desigualtats generalitzades, les males pràctiques urbanístiques s'han imposat mediàticament i han ofegat les bones actuacions urbanístiques, que sembla que ningú ja no recorda.

L'exercici professional de l'urbanisme se situa en un punt mort, en moviment només per la inèrcia. Condicionat per la precarietat de les condicions econòmiques en les quals es desenvolupa, però sobretot insegur de la seva pròpia utilitat.

Mentrestant, l'ensenyament de l'urbanisme a la universitat pública s'emmarca en un context ple de greus dificultats, fonamentalment econòmiques però també d'idees. La gravetat de la situació econòmica repercuteix directament en els aspectes laborals i d'estructura orgànica de departaments i escoles, i per extensió en el funcionament ordinari del sistema. El nivell d'atenció i temps que requereixen aquests problemes provoca que la preocupació i la discussió col·lectiva respecte els continguts de l'ensenyament de l'arquitectura, i específicament de l'urbanisme, que en un moment com l'actual haurien de ser centrals i prioritaris, s'estiguin posposant en el temps excessivament. En aquest context, l'evolució i adaptació de continguts i mètodes responen bàsicament a iniciatives individuals, sovint aïllades i poc coordinades entre elles.

Tanmateix, hem de tenir en compte que l'urbanisme no només s'aprèn a la universitat. I dins dels estudis universitaris, hauríem de diferenciar la Urbanística, com a disciplina que té per objecte l'estudi i la intervenció en la ciutat, d'altres matèries vinculades al coneixement científic de la realitat urbana, al marge de la intervenció¹. La discussió de l'ensenyament de l'urbanisme requeriria, doncs, d'una mirada multidisciplinària i no només acadèmica. Sense obviar aquesta qüestió, el present article pretén aportar algunes reflexions respecte el sentit, els continguts, l'orientació i les eines de l'ensenyament de l'urbanisme a les escoles d'arquitectura en el moment actual.

1. Quin sentit té l'ensenyament de l'urbanisme

Al final dels anys 90, la descoberta de la disciplina urbanística a l'escola², personalment significà descobrir el sentit dels estudis que estava cursant a la universitat. Tenia la plena sensació que allò que se m'explicava parlava de la meua quotidiana realitat. A l'enfocament més formal o estètic que s'imposava en les altres assignatures projectuals, s'hi afegia un component marcadament social. Les preocupacions i els objectius del que s'hi exposava estaven motivats per una voluntat de millorar la nostra societat. I el més important, s'hi transmetia un gran estat d'optimisme. La il·lusió d'aquells que encara que sàpiguen que tot està per fer, confien en els arguments intel·lectuals i tècnics que tenen per fer-ho.

En canvi, actualment els vincles entre escola i realitat són molt més difícils d'identificar. I l'optimisme és més complicat de practicar.

L'urbanisme des de la seva dimensió i voluntat planificadora sempre ha estat una disciplina vinculada al temps futur. Preocupada del present i les seves necessitats més immediates però alhora conscient que l'evolució de les ciutats i els territoris requereixen d'idees i eines que permetin conduir i anticipar els processos.

¹ Tal com explica Antonio Font a l'article "L'ensenyament de la urbanística: interdisciplinarietat i especificitat" al llibre *Aportacions catalanes en el camp de la urbanística i de l'ordenació del territori, des de Cerdà als nostres dies*, SCOT-AAUC, Barcelona, octubre de 2007.

² D'aquí en endavant el concepte *escola* fa referència a les escoles d'arquitectura.

De la mateixa manera, l'escola, en el seu concepte més ampli, és el nostre lligam amb el futur. A l'escola s'estableixen els fonaments dels que esdevindran futurs protagonistes i que, per tant, construiran els nous escenaris. Aquest vincle amb el futur pren cabdal importància en el context actual. La necessitat de replantejar la funció de la disciplina urbanística i, si s'escau, la necessitat de definir nous paradigmes urbanístics, ens obliguen més que mai a fer de l'escola i l'ensenyament de l'urbanisme el pilar central sobre el qual construir el procés de canvi.

Cal tenir present que fins ara, si bé a l'escola s'impartia el coneixement bàsic de la disciplina, la veritable formació professional dels arquitectes urbanistes es realitzava als despatxos professionals dedicats a l'urbanisme on aquells alumnes més o menys interessats per la temàtica aterraven. En l'activitat professional és on s'aprenia la profunditat i complexitat de la disciplina. On es descobrien les dificultats per aplicar la teoria a la realitat. En definitiva, on s'aprenia l'ofici de l'urbanisme real, en totes les seves dimensions.

En aquests moments no és possible pensar que aquest tipus de formació es pugui continuar produint. De fet, és possible creure que ni tan sols tingui sentit. El poc exercici professional que subsisteix, a causa de les seves circumstàncies, es dedica majoritàriament a elaborar documents i reflexions, sovint anacròniques, que difícilment podran generar el context cultural i formatiu que habiliti les reflexions que requereix l'ocasió.

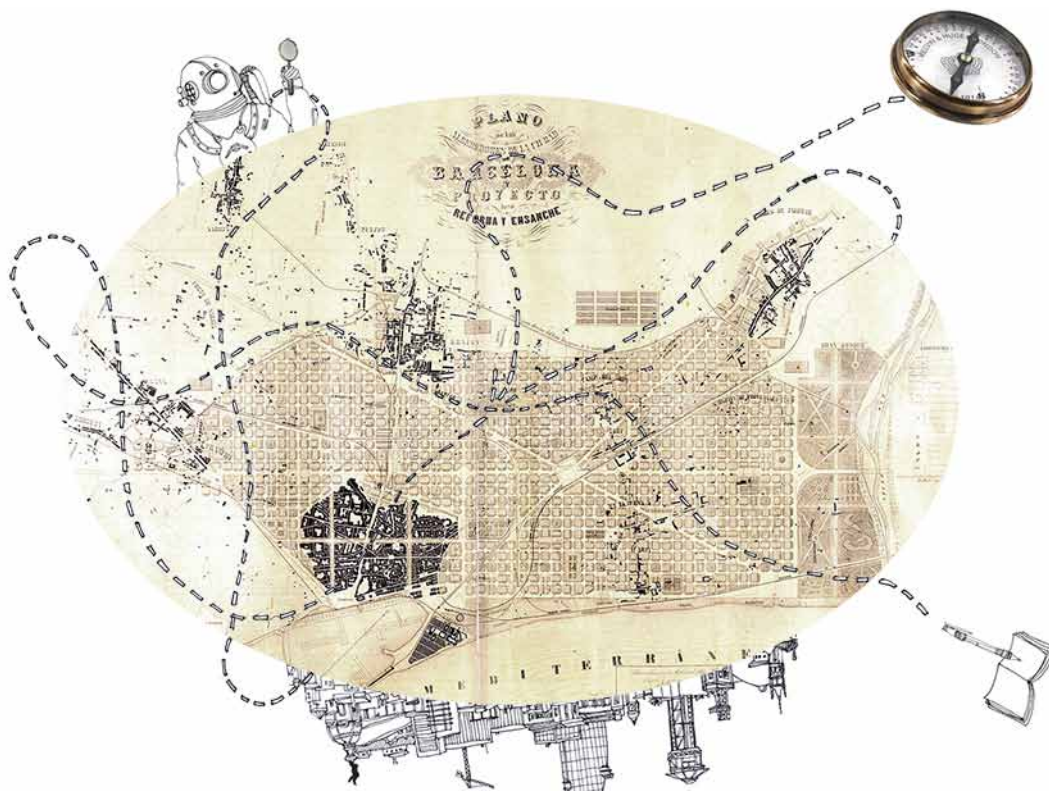
Per tant, en aquest context, l'escola esdevé un espai únic per a la descoberta i l'aprenentatge de l'urbanisme. Del seu funcionament i eficàcia dependrà l'adquisició de capacitats d'aquells que tindran la responsabilitat de construir la ciutat i els territoris del futur.

Sota el repte de l'ensenyament de l'urbanisme, apareix, doncs, en gran mesura, el repte que la ciutat i el territori continuïn sent uns espais de reflexió i preocupació central. El repte de com construïm la ciutat i el territori del futur.

2. L'urbanisme a les escoles d'arquitectura

Els estudis d'urbanística no tenen titulació pròpia, i s'emmarquen en uns plans d'estudis d'arquitectura, en la seva fase de grau, de caràcter generalista. No és objectiu del present article discutir la predominança de determinats continguts en les escoles d'arquitectura, ni tan sols els interessos específics que els orienten. Tampoc proposar programes d'estudis alternatius o fins i tot reclamar una titulació pròpia per a l'ensenyament de l'urbanisme. Fets que segurament podrien millorar la qualitat de la seva docència però que requeririen d'un procés de reflexió i coneixement molt més complex, profund i ampli que el que poden oferir aquest article i el qui subscriu.³

No obstant això, independentment de la discussió de l'encaix de l'ensenyament d'urbanisme en un marc general d'ensenyament, sí que sembla pertinent i útil valorar quines són algunes de les característiques que defineixen el model d'ensenyament actual, quines són les tendències i quines podrien ser les seves conseqüències en un futur no molt llunyà.

³ L'article de Ricard Pié "La titulación de Urbanismo en España. Una nueva oportunidad" publicat a la revista *Urban*, núm. 10, Madrid, 2005, reflexiona àmpliament i profundament sobre l'ensenyament de l'urbanisme a les escoles d'arquitectura, com encaixa en els plans d'estudis i la pertinència d'una titulació pròpia.

Educar en la “consciència urbana”

Cal tenir present que en les escoles d'arquitectura predomina la cultura de l'objecte arquitectònic. Tant pel pes que tenen les assignatures vinculades directament amb la dimensió edificatòria, com pel culte existent, fomentat sovint per les mateixes escoles, per l'arquitectura d'autor, vinculada a l'èxit i el reconeixement personal. Per tant, podem considerar que l'ensenyament específic de l'urbanisme, tot i tenir consideració d'assignatura projectual, se situa en una posició de desavantatge dins del marc d'ensenyament en el qual s'inscriu. Una condició d'inferioritat, tant pel que fa a la disponibilitat de temps dins dels plans d'estudis com pel que fa a la inèrcia cultural imperant i les expectatives que aquesta genera en els estudiants.

Seria absurd ignorar l'estreta dependència que hi ha entre arquitectura i urbanisme com a disciplines preocupades i ocupades per la configuració dels espais en què vivim. Però aquesta és una convivència que requereix d'importants dosis de comprensió mútua i predisposició a l'entesa. En definitiva, de saber ubicar els límits propis de cadascuna i saber gestionar conjuntament els àmbits compartits. Aquests equilibris no estan escrits en un manual i per tant en cada cas depenen de les circumstàncies i sobretot de les persones, del seu coneixement, caràcter, i fonamentalment de la seva capacitat d'interpretar adequadament la situació. Certament aquesta és una discussió històrica, més o menys matisada per les circumstàncies de cada moment. Fins i tot la podríem considerar estèril. Els bons arquitectes saben de la responsabilitat urbana de l'arquitectura i els bons urbanistes saben de la imprescindible contribució de l'arquitectura a la ciutat i el territori. I segurament, fruit d'aquesta bona entesa han aparegut els episodis més reeixits de les nostres ciutats.

Per tant, si traslladem la discussió de la relació entre arquitectura i urbanisme al pla de l'ensenyament, cal que siguem capaços de definir els fonaments i coneixements que han de fomentar la bona entesa entre disciplines. Definir quins poden ser els àmbits de coneixement específics i quins poden ser els compartits. En canvi, amb sorpresa, descobrim que a les escoles d'arquitectura encara s'hi plantegen propostes docents que continuen insistint en una arquitectura aïllada, autista, que dimiteix de la realitat i de seva dimensió urbana.

La bona entesa entre urbanisme i arquitectura és més important que mai. Les situacions en què la ciutat i el territori tenen l'oportunitat de millorar les seves condicions en favor dels seus habitants depenen tant de la seva planificació com de l'ar-

quitectura que les ha de concretar. Per tant, és molt important que l'escola d'arquitectura, dins d'un marc d'estudis generalista, tingui la voluntat i la capacitat per generar entre tots els seus estudiants una veritable “consciència urbana”.

Una consciència que situï la ciutat, físicament i socialment, en el centre, com a espai col·lectiu de convivència que cal preservar. Que anteposi l'espai comú al privat. Una arquitectura que no eludeixi la seva responsabilitat social i no es refugii en la seva dimensió objectual i estètica.

I no m'estic referint únicament a allò que tradicionalment s'ha conegut com “l'urbanisme dels arquitectes”⁴, o el que en Manuel de Solà-Morales denominà “la urbanitat de l'arquitectura”⁵ relacionat amb la lectura del lloc i la sensibilitat per com els nous edificis poden adaptar-se i fins i tot millorar el seu entorn físic immediat; al meu entendre conceptes preocupats fonamentalment per “la configuració física de la ciutat” des d'una visió excessivament compositiva.

M'estic referint també a qüestions de caràcter programàtic. Qüestions que estan directament relacionades amb el fenomen urbà i que tenen a veure amb criteris de reflexió previs a la resolució arquitectònica dels problemes. És a dir, com s'identifiquen i es defineixen les preguntes, els enunciats sobre els quals treballar els recursos arquitectònics.

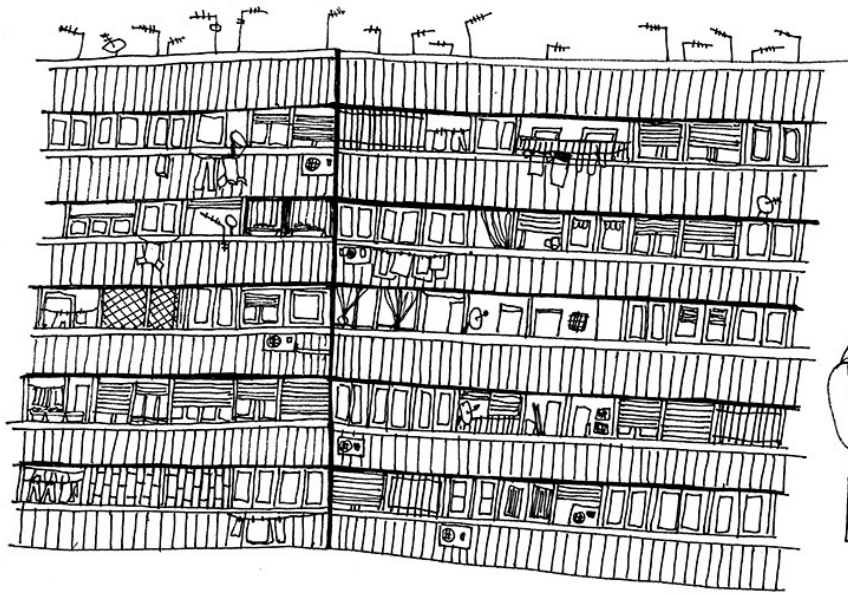
El projecte programat de manera aïllada a la ciutat ha perdut sentit (si alguna vegada n'havia tingut) i cal introduir mecanismes de reflexió urbana per tornar a dotar-lo de sentit i funció. Com ha de ser l'habitatge, ja no és només una qüestió únicament tipològica. La localització d'aquest i l'associació amb la resta d'elements urbans que el complementen en la configuració de l'habitabilitat urbana és fonamental. La configuració dels nous equipaments i dotacions urbanes, (paradigma dels excessos recents) ja no és només una qüestió de complir amb un programa concret en un nou edifici, sinó sobretot de saber interpretar quines són les situacions propícies on poder ubicar nous serveis adaptant programes i funcions, i si és possible reutilitzant elements de la ciutat existent.

Per tant, l'ensenyament de l'urbanisme en el marc de les escoles d'arquitectura ha de tenir un paper referencial. Ha de garantir l'aportació dels mecanismes de reflexió urbans necessaris que col·laborin a assolir el just equilibri entre l'ensenyament bàsic de la tècnica projectual i alhora la reflexió crítica respecte la pertinència urbana dels projectes. De manera que tots els futurs arquitectes, independentment dels seus interessos particulars o especialització, hagin adquirit els arguments necessaris per poder contextualitzar des d'una perspectiva urbana el seu exercici professional.

⁴ Denominació amb la qual es coneix l'enfocament de l'ensenyament de l'urbanisme en el marc d'estudis d'arquitectura generalista que adoptaren les escoles d'arquitectura a Catalunya a partir dels anys 80. Respecte aquest concepte, Ricard Pié (2005) assenyala: “El urbanismo de los arquitectos no es la adición de viviendas y la aplicación de la Carta de Atenas, sino el proyecto de la ciudad, en el que la aportación arquitectónica más importante es la configuración del espacio físico para la convivencia, a través de instrumentos que controlan las condiciones mínimas de la célula residencial, el trazado y diseño del espacio público, la ordenación física del suelo o la regulación de los elementos edificados y sus usos”.

⁵ Solà, Manuel de: “La urbanitat de l'arquitectura”, lliçó inaugural del curs acadèmic 2009-2010. <<http://upcommons.upc.edu/video/handle/2099.2/1236>>

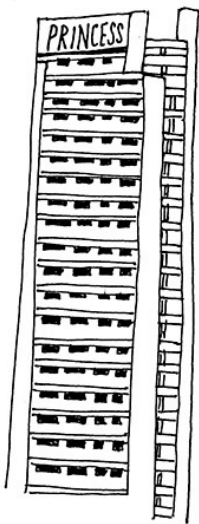

LA MINA

FRONTERAS

UN TRANVIA

DIAGONAL MAR

Hilton

3. Quins són els reptes de l'ensenyament de la urbanística

Evidentment, l'ensenyament de la urbanística a les escoles d'arquitectura no només ha d'estar orientat a contribuir a un període de formació de caràcter generalista, com exposava anteriorment, sinó que s'ha de configurar també respecte d'una necessària especialització dels estudis. Un ensenyament específic de la urbanística que s'inicia en els estudis de grau i que té continuïtat en post-graus, màsters i recerca.

Si la reflexió anterior se situava més en el terreny de l'encaix de la urbanística en el marc comú de les escoles, la reflexió respecte de l'ensenyament especialitzat se situaria en un marc intern departamental. En aquest sentit cal assenyalar que el Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de la Universitat Politècnica de Catalunya presentà el passat més d'abril de 2013 el document "Full de ruta del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori pel que fa als eixos bàsics per a la renovació de les Unitats bàsiques de la nostra universitat"⁶, document redactat a partir de quatre grups de treball, amb l'objectiu de definir i orientar la posició del Departament en el seu context universitari. Es tracta d'un document valuós, situat en un marc general i orientat fonamentalment a l'establiment d'objectius i a la definició orgànica dels estudis i el Departament.

No obstant això, potser com a desenvolupament del document, restaria pendent abordar la reflexió vinculada a la definició de continguts teòrics i mètodes educatius. Una reflexió que permeti vincular la relació entre problemes urbans, estructures professionals i marc educatiu⁷. Conscients que les dues primeres esferes citades han sofert canvis transcendentals no sincronitzats amb la tercera.

La ciutat ha evolucionat més ràpidament que els principis teòrics que la imaginaven i dibuixaven. La ciutat ha modificat la seva dimensió, però sobretot ha modificat el seu funcionament intern. Les dinàmiques urbanes i territorials, socials i econòmiques, han evolucionat de manera accelerada i molt desfasada respecte de la velocitat amb què ho han fet els espais físics que les acullen. L'esfera social i l'esfera física han perdut la seva harmonia. Els espais de la ciutat, i fonamentalment l'espai públic, ha perdut progressivament sentit en tant que s'han alterat els requeriments i funcions que s'hi realitzaven originalment. Les lògiques de la mobilitat, la manera de concebre l'oci o la seguretat a la ciutat, entre d'altres, han alterat substancialment la relació entre persones i espais.

Actualment es genera molta més informació de la que som capaços d'assimilar i comprendre raonadament. El desenvolupament dels instruments tecnològics aplicats a la ciutat ens permet obtenir tot tipus d'informació en temps real. En canvi, encara no hem estat capaços de fer evolucionar la nostra cultura urbanística de la manera adequada i adaptada a aquest nou context. I orfes d'aquesta, no tenim la capacitat tècnica de processar i orientar adequadament la informació disponible i d'aplicar adequadament al projecte de ciutat les solucions pertinents a les noves demandes i lògiques aparegudes.

En aquest camp de coses desordenades i excés d'informació, triomfen els eslògans publicitaris aplicats a l'urbanisme. Mecanismes per visualitzar urbanísticament accions que pertanyen a altres esferes i que no incorporen la reflexió urbana pertinent. Sota la confusió del moment actual, apareix el risc de banalitzar i frivoltzar allò que signifiquen l'urbanisme i l'ordenació del territori, subestimant la seva complexitat. Apareixen tendències que si bé es poden considerar interessants o fins i tot necessàries, no poden ser enteses com una pràctica substitutiva de la disciplina urbanística⁸.

La construcció d'una nova teoria urbanística per al desenvolupament urbà

Si encara continuem creient en la pertinència de la urbanística, com una disciplina capaç de generar el coneixement adequat per a la intervenció i l'ordenació de les ciutats i els territoris, és necessari abordar la construcció d'un nou marc teòric. Una nova teoria que sigui capaç d'establir els objectius que donin resposta als problemes urbans contemporanis. Un nou marc teòric que permeti generar una nova cultura urbanística, capaç d'adaptar el coneixement heretat i alhora assimilar les noves tendències.

Un repte d'aquesta dimensió i complexitat requereix del temps i de l'espai apropiats on puguin confluïr perspectives diverses i alhora es pugui produir un diàleg compartit i intergeneracional⁹, amb la distància suficient respecte de l'acceleració que imposa la realitat per poder efectuar una reflexió serena i no contaminada. L'espai propici, tot i que segurament no l'únic, per reflexionar sobre una nova cultura urbanística, amb capacitat per construir una nova teoria urbanística per al desenvolupament urbà, és l'escola. Entenent que, metodològicament, en el procés d'ensenyament i aprenentatge, podem assolir noves perspectives i capacitats de reflexió.

Per això, cal renovar continguts i criteris pedagògics. Introduir reptes d'ordre teòric i sobretot noves lògiques d'innovació docent, que permetin definir l'ambient adequat.

⁶ Es pot consultar a: <http://duot.upc.edu/pdf/20120411_Fulla%20de%20ruta%20DUOT.pdf>

⁷ El Laboratori d'Urbanisme redactà l'any 1974 tres documents dedicats "La enseñanza del urbanismo". En el tercer dedicat a "Resumen y Conclusiones" un dels aspectes fonamentals de les conclusions és el vincle necessari entre realitat urbana, professió i sistema educatiu.

⁸ Programes com el "Pla buits" o fenòmens com el de Can Batlló a la ciutat de Barcelona poden suposar importants millores a curt termini en els àmbits on actuen. En aquest sentit els podríem considerar mecanismes d'urgència, però mai no haurien de considerar-se mecanismes substitutoris de l'activitat urbanística planificada.

⁹ "Una nueva verdad científica no suele imponerse convenciendo a sus oponentes, sino más bien porque sus oponentes desaparecen paulatinamente y (son sustituidos por) una nueva generación familiarizada desde el principio con la (nueva) verdad", Max Planck (1858 – 1947). <https://es.wikiquote.org/wiki/Max_Planck>

Es presenten a continuació algunes qüestions que, des d'una perspectiva docent, podrien establir les bases per a la definició d'una nova teoria urbanística per al desenvolupament urbà. Cap dels aspectes que se citen a continuació és una primícia, ans al contrari, l'objectiu de la seva identificació respon més a la voluntat d'incentivar i consolidar algunes incitatives ja en marxa, però que encara són de caràcter individual, en un marc que es doti de significat conjunt, i que permeti definir un nou corpus teòric.

• L'escola ha de garantir la transmissió del coneixement heretat. L'ha de defensar i reivindicar, però alhora ha d'habilitar la seva actualització i l'evolució dels seus criteris d'aplicació.

Certament, en moments de canvi, la tradició no és un argument que garanteixi l'aprenentatge necessari per als nous reptes. Però tampoc podem admetre que en moments de crisi i desorientació, s'estengui la creença que les noves solucions s'han de plantejar per substitució, a partir de fer tabula rasa respecte el pensament i l'experiència heretats.

En aquest punt és oportú diferenciar entre coneixement teòric i els seus criteris d'aplicació. El coneixement teòric heretat, específicament en el marc català i espanyol, és extraordinari¹⁰. No obstant això, l'evolució del marc teòric depèn fonamentalment de la seva reinterpretació i actualització sobre la base del reconeixement i la comprensió de les problemàtiques actuals. Per tant, cal avaluar de quina manera s'haurien d'aplicar aquests coneixements a una realitat com l'actual. Els criteris d'aplicació, en lloc i temps, són els que atorguen o no virtut al coneixement teòric.

Altrament, ens situem davant d'un evident risc de fractura generacional. La quasi desaparició de la pràctica professional com a mecanisme d'aprenentatge i el desequilibri generacional existent entre els docents a la universitat, entre d'altres, pot provocar un buit generacional que dificulti la transmissió de coneixement i el procés de relleu que hauria de produir-se. Certament, les circumstàncies no faciliten la solució, però aquest hauria de ser un aspecte prioritari.

• Cal recuperar el valor que aporta a la societat el pensament utòpic aplicat a l'urbanisme, com a mecanisme reconector de l'urbanisme amb la realitat.

Sembla un impossible vincular utopia i realitat. Però hem de considerar que el pensament utòpic neix precisament de la plena consciència de la realitat, definint una resposta radicalment crítica que imagina nous escenaris alternatius.

Per tant, hi ha una primera qüestió fonamental que és com prendre consciència de la realitat, i sobretot com identifiquem els seus problemes. De quina manera diagnosticuem la ciutat i el territori, actualitzant en profunditat la seva lectura formal i alhora potenciant i prioritzant la seva lectura programàtica. Cal tornar a imaginar un nou escenari que actualitzi el pensament utòpic heretat del segle passat i proposi nous objectius a assolir, amb els quals poder diagnosticar adequadament la realitat.

Hem tendit a menysprear l'estudi de la ciutat i sovint caiem en l'error de confiar excessivament en la genialitat innata dels arquitectes i la seva lucidesa en la resolució de projectes. Segurament per la creença que ja coneixem sobradament la realitat. I no és així. Aquesta manera d'actuar també es trasllada a l'escola. Oblidem fomentar i educar en el mètode analític i comprensiu de la realitat com a primer pas de coneixement en el procés projectual. Hem de recuperar la capacitat de preguntar. La reformulació de propostes ha de passar inevitablement per la reformulació de les preguntes.

Altrament, hem d'abordar el repte instrumental vinculat a la representació gràfica de la realitat. La gran quantitat d'informació a la qual tenim accés així com els avançats instruments de representació de què disposem requereixen de la definició de nous criteris que generin codis representatius i cartogràfics, que permetin visualitzar de manera adequada la nova realitat¹¹.

La correcta diagnosi i comprensió de la ciutat, la identificació unívoca de problemes i objectius, és el millor antídoto contra la frivoltzació de l'urbanisme i la banalització de la ciutat.

¹⁰ En el llibre *Aportacions catalanes en el camp de l'urbanística i de l'ordenació del territori, des de Cerdà als nostres dies*, SCOT-AAUC, Barcelona, octubre de 2007, queda sobradament demostrat.

¹¹ Explicava Bernat Lladó en la presentació del llibre *Franco Farinelli. Del mapa al laberinto* (Terrassa, 5 de juny de 2013) respecte de la crisi de la "raó cartogràfica" que no s'havia d'entendre la cartografia com el llenguatge que reconeix el món sinó com el llenguatge que el construeix.

• **Cal revisar els tòpics de la teoria urbanística vinculada a creixement urbà.**

Les diferents teories urbanístiques s'han formulat a mesura que donaven resposta a les necessitats concretes del moment. Sobre la base d'aquesta lògica, caldria reformular tots aquells conceptes vinculats específicament al creixement urbà, i tots aquells que s'han derivat d'una mateixa manera d'entendre la formació de la ciutat. Una revisió que també requereix incorporar un espai de reflexió que superi l'àmbit de la ciutat metropolitana, útil en molts casos, però equívoc en molts d'altres.

El paradigma del creixement urbà s'ha desenvolupat a partir de dos conceptes tècnics complementaris: la formalització i la producció de la ciutat.

L'anàlisi de la ciutat a partir de les seves formes de creixement ha estat fonamental durant un període en el qual la ciutat creixia i alhora patia greus malformacions estructurals i morfològiques. Un període en el qual treballar únicament sobre la forma de la ciutat significava automàticament generar grans millores en la qualitat urbana i social.

No obstant això, un cop superats els dèficits bàsics de la ciutat¹², la diagnosi i proposta fonamentada únicament en la forma ha perdut capacitat d'encert. Que la forma sigui bona depèn de la seva pertinença. I per això calen coneixements complementaris que la justifiquin. Per tant, la forma ja no pot ser l'argument central. Ha de ser un factor important i necessari però no l'únic. El desenvolupament de la ciutat ja no es pot fonamentar únicament en un procés en el qual la definició de la forma vagi per davant com a instrument catalitzador d'altres processos derivats. Cal, doncs, incorporar en el procés d'aprenentatge dels alumnes coneixements provinents d'altres disciplines vinculades amb el fenomen urbà que permetin ampliar les lògiques de reflexió projectual. Cal vincular a la forma els nous factors de context.

Metodològicament, no podem continuar interpretant el lloc amb l'objectiu d'adaptar un model teòric preconcebut, fonamentat en dogmes que responen a un context superat. D'aquesta manera hem arribat a assimilar que totes les operacions de transformació urbana hagin de ser àrees de centralitat o que hagin d'expulsar de la ciutat l'activitat productiva. Per tant, cal repensar tòpics com densitat, i diversitat, d'acord amb una interpretació prèvia del lloc. Entenent el lloc no només com una realitat física sinó també social¹³. Hem d'avaluar les capacitats i aptituds de cada lloc vers

la seva capacitat de transformació i els condicionants socials que hi intervenen. La idea del desenvolupament de la ciutat hauria de superar la seva concepció formal i hauria de ser capaç d'integrar aspectes de funcionament i relacions que es produeixen de manera vinculada a la forma.

Altrament, el concepte de producció de ciutat, derivat d'una lògica industrial, ha imposat els ritmes i els instruments. Ritmes vinculats a la dimensió i la velocitat dels processos. Instruments vinculats a una determinada estructura d'agents econòmics que fan la ciutat. Podríem arribar a concloure que els instruments de producció han acabat modelant els conceptes teòrics.

En conseqüència, l'exercici acadèmic hauria de permetre abordar els problemes urbans amb caràcter exploratiu, sense els condicionants apriorístics que imposen els actuals instruments i mecanismes d'actuació existents. Sense estar supeditat a les institucions i Administracions que controlen la pràctica urbanística. Ans al contrari. Ha de resistir-s'hi, i ha de mantenir-se com un exercici al·legal, crític i amb voluntat d'experimentació. Un procés que permetés redefinir bàsicament tres factors de l'acció urbanística: el programa, la dimensió i el temps.

Sovint el planejament ha intentat solucionar tot el fenomen urbà simultàniament. Qüestió que semblava necessària quan parlàvem de crear nova ciutat. En canvi, quan ens situem en la intervenció en la ciutat existent, segurament calgui pensar en el planejament urbanístic d'una manera més específica i sectorial. De manera que defineixi un marc més operatiu sense oblidar la dimensió sistèmica de la ciutat. La planificació de les activitats urbanes com la mobilitat o el comerç, la planificació de sistemes concrets com els espais públics o els equipaments, o fins i tot la planificació de fluxos, com l'alimentació o les energies, són un extens camp per recórrer en el qual posar en pràctica el coneixement urbanístic. Àmbits en els quals el control i la gestió de la forma, ja sigui en la seva definició o normativització, continuen sent fonamentals.

Complementàriament, caldria explorar quins han de ser els ritmes amb els quals s'han d'aplicar els conceptes teòrics. Entre el "planifica que algo queda"¹⁴ i les accions d'emergència i immediates cal explorar quins poden ser els diferents estadis i mecanismes d'actuació a la ciutat sobre la base d'un nou concepte que superés el principi de simultaneïtat que implica la idea de sector. Que evités els llargs processos d'afectació urbanística com a mecanisme de viabilitat de les actuacions. En definitiva, introduir la variable temps i repensar les dimensions de les accions. Passar de la forma urbana instantània a la forma urbana progressiva.

¹² Dèficits bàsics entesos com a mancances de dotacions, d'equipaments i d'espais lliures, traduïbles a superfície de sòl i, per tant, a forma. Tot i que encara persisteixen importants dèficits bàsics cal entendre que la realitat de les ciutats catalanes ha assolit un nivell de dotacions molt superior al que tenien fa 30 anys.

¹³ És molt pertinent la reflexió que planteja José Fariña a l'article "Estándares y densidad subjetiva" publicat al seu blog l'1 de juny de 2013. A través de la presentació de diversos estudis realitzats Fariña suggereix la necessitat de reconsiderar estàndards numèrics, com la densitat, a través de la percepció subjectiva i els referents socioculturals dels habitants.

¹⁴ Frase atribuïda a Manuel Ribas i Piera.

Evolució cap a un nou model educatiu

Sovint he tingut la sensació que l'escola era un espai més orientat a l'interès del professorat que als requeriments dels alumnes. La confiança absoluta que com a professors hem tingut en el coneixement propi i la creença que els problemes reals es resolien en la pràctica professional ens han fet considerar que l'exercici acadèmic quedava molt lluny d'aquesta realitat, i que per tant la seva funció havia de ser un tràmit formatiu que poc contribuïa l'evolució del coneixement.

En aquest sentit, podríem considerar que durant les darreres dècades l'escola ha format tècnics que havien d'incorporar-se a l'activitat professional existent, seguint lògiques que podríem associar a una formació productiva. L'escola produïa els tècnics que requeria el mercat. Procés sustentat per un model educatiu, en el qual l'alumne rep doctrinalment una sèrie de conceptes i tècniques que haurà d'aplicar en el seu exercici professional, i en el qual no s'espera cap aportació intel·lectual per part de l'alumnat, que qüestionari els continguts i l'ordre establert i que pugui suposar una evolució significativa.

No es tracta de traslladar a l'alumnat la responsabilitat de definir i qüestionar els continguts de l'ensenyament, ni eximir el professorat d'aquesta responsabilitat. Es tracta fonamentalment d'entendre les relacions d'una manera més integrada. En un procés de reflexió i aprenentatge conjunt, en el qual la conversa prengui tant valor com la lliçó. En el qual el més important és el que fa i aprèn l'alumne.

El que ara necessitem, per tots els motius exposats anteriorment, és educar els alumnes perquè assoleixin els coneixements i les capacitats necessàries per ser capaços de proposar canvis en el sistema. Si volem que l'escola esdevingui un espai on evolucioni el pensament i es generi coneixement, com a mecanisme previ i necessari a la definició de noves lògiques pràctiques, addicionalment a la definició d'un nou marc teòric, és necessari modificar la metodologia pedagògica actual.

Cal que el procés d'aprenentatge fonamentat en l'exercici projectual sigui un procés obert. Introduint criteris científics enfront dels doctrinals. En el qual s'habilitin múltiples vies d'exploració,

en el qual predomini el pensament divergent¹⁵. En el qual els resultats no s'avaluïn segons un judici apriorístic sinó sobre la base de la seva capacitat de generar coneixement.

Altrament, cal perfilar adequadament l'alumne. Persones amb uns hàbits adquirits, sovint poc coneguts per part del professorat, i que cal considerar alhora de definir els instruments pedagògics. Hem de tenir present, que en aquests moments l'alumne pot rebre múltiples inputs des de canals diferents a la font habitual de transmissió presencial a l'escola. En aquest sentit, cal treballar en la configuració d'un sistema d'educació expandit i augmentat que tingui capacitat de funcionar conjuntament¹⁶. Per tant cal aprofitar al màxim la capacitat informativa dels nous instruments tecnològics i espais virtuals.

Finalment, caldrà fomentar un esperit col·laboratiu en l'aprenentatge. Per damunt del foment de la competència com a únic mecanisme de superació individual. La idea de l'arquitecte que persegueix la glòria personal forma part d'una manera d'entendre la professió caducada. L'arquitecte ja no és el creador de projectes originals sinó que haurà d'orientar el sentit i la utilitat del seu coneixement com un professional més que contribueix a un projecte col·lectiu, en l'arquitectura i també en la ciutat¹⁷.

BIBLIOGRAFIA

DIVERSOS AUTORS: *La enseñanza del urbanismo*. Volumes I, II i III, Laboratorio de Urbanismo, Barcelona, 1974.

FONT ARELLANO, A: "L'ensenyament de la urbanística: interdisciplinarietat i especificitat" a *Aportacions catalanes en el camp de la urbanística i de l'ordenació del territori, des de Cerdà als nostres dies*, SCOT-AAUC, Barcelona, octubre 2007.

FREIRE, J: "Del aprendizaje expandido a la transformación de la educación" publicat en el bloc <<http://nomada.blogs.com/>> el setembre del 2013.

MOLINA, SANTIAGO DE: "Nuevos paradigmas en educación, ciudad y arquitectura" article publicat a la web <laciudadviva.org> el setembre del 2013.

PIÉ NINOT, R: "La Titulación de Urbanismo en España. Una nueva oportunidad", *Urban*, núm 10, *Perspectivas de la enseñanza del urbanismo en Europa*, DUyOT- ETSAM, Madrid, 2005.

¹⁵ Com a procés projectual, la idea de pensament divergent, que consisteix en la recerca de solucions alternatives, sembla molt apropiada si la vinculem a una idea de ciutat en la qual predomina la indeterminació i es defugen solucions deterministes.

¹⁶ Juan Freire (2013) defineix com *educación expandida* aquella que es produeix al marge de les institucions educatives i processos educatius formals, i considera que en aquest nou context hauria de contribuir a la visualització i reconeixement de noves pràctiques educatives i a la transformació de les institucions i pràctiques formals.

¹⁷ És interessant la reflexió que fa Santiago de Molina al seu article publicat al blog *La Ciudad Viva*: "Nuevos paradigmas en educación, ciudad y arquitectura" <<http://www.laciudadviva.org/blogs/?p=18636>>